

ПАУЛ ТАФЕРНЕР

/1665—1666/

За императорското посолство, пътуването на което било отразено в предишния дневник, са известни още две описания: —едното, съставено от австриецът Паул Тафернер, и друго, принадлежащо на англичанина Джон Бърбъри¹. Тук включваме и част от пътеписа на Паул Тафернер, който принадлежи към категорията източници, събрани в настоящия том. Всичко, което бе казано за историческите събития и конкретните обстоятелства, довели до изпращането на мисията на граф Леслие до Цариград през 1665 г. се отнася изцяло и до пътеписа на Тафернер. За самата личност на този автор се знае твърде малко. Вижда се, че той бил духовно лице, ревностен католик и член на Езуитския орден. Той бил включен в посолството в качеството си на личен капелан на Леслие. По народностна принадлежност изглежда, че Тафернер бил австриец, защото на едно място в пътните си бележки той си спомня за „милата татковина“ Австрия. По време на пътуването Тафернер си водел бележки, които след завръщането си оформил в малка книжка, написана на латински език и отпечатана шест години по-късно във Виена през 1672 г. — под заглавие: *Caesarea legatio, quam Mandante Augustissimo Rom. Imperatore Leopoldo I. ad Portam Ottomanicam suscepit, perfecitque Excellentissimus dominus dominus Walterus S. R. I. Comes de Leslie... Succincta naratione exposita... a Reverendo Patre Paulo Tafferner, Societatis Jesu... Viennae, Austriae... Anno M. DC. LXXII.* Осем години по-късно във Вроцлав излиза и немски превод на книгата, който невинаги съвпада с латинския първоначален текст: *Keiserliche Vofschaft an die ottomanische Pforte... Breszlau, 1680.*

На българските читатели пътеписът на Тафернер е познат по студията на Шишманов², който на три страници е предал силно орязани извлечения от немското издание. Тук предлагаме по-пълния текст от този източник в български превод, направен по първото латинско издание.

¹ Р. Славейков, Едно старо пътуване през България. — ПСп., г. XI, кн. 60, с. 943—950.

² Ив. Д. Шишманов, цит. съч., с. 147—150.

ИМПЕРАТОРСКО ПОСОЛСТВО ДО ОСМАНСКАТА ПОРТА,
КОЕТО ПО ПОРЪЧЕНИЕ НА АВГУСТЕЙШИЯ РИМСКИ ИМПЕРАТОР
ЛЕОПОЛД I ВОДИ ГРАФ ВАЛТЕР ЛЕСЛИЕ

И така, ние напуснахме корабите и ги предоставихме като подарък на корабния капитан, който ги разпредели между другарите си. . .

На 26 (юни 1665 г.) 130 коли и конете за езда, които турците доставиха, бяха готови и потеглихме от Таурун¹. На каруците, покрити с рогозки, бяха впрегнати по три или четири коня. В 1 ч. след полунощ тръбата засвири за стягане на багажите и след това потеглихме при светлината на факли, тъй като пътуването през деня щеше да бъде по-тежко поради лятното слънце. Посолството бе водено от един турски офицер със спахин, който бе изпратен за тази цел от Портата. Ние яздехме на коне в отделен строй. . .

На 27 юни за пръв път пред погледа ни се откри паланката Исархих², където трябваше да си вземем сбогом с милия Дунав. Следващия ден видяхме Колар³. Оттам мнозина съзряха съседната Самандрия⁴, някогашната хубава столица на Сърбия, а също и хубава римска колония, прочута със строежите и укрепленията си. Сега обаче чрез огън и меч тя е превърната в немногочислено християнско чергарско селище. По тези места е останал незасегнат от огъня само малкият божи храм, докато другите сгради са превърнати в пепелища. Местните жители изповядват католишката вяра и богослужение и с общи пожертвования поддържат един свещеник за тази черква. Наистина те заслужават за верската си ревност и уважението си към бога да бъдат похвалени повече, отколкото ако и сега процъфтяваха с богатства и древна слава.

На празника на св. апостоли Петър и Павел от Колар пристигнахме в Хасан баша паланка⁵. Паланката представлява село от 8—10, понякога и повече селски чергарски колиби, направени от изплетени пръти, храсти, клони и пръчки и измазани добре с глинена кал, така че да се получи нещо като дървена стена. Самото укрепление се издига с добре подострени колове, върху които понякога за вселяване на страх са окачени черепи на убити врагове. Мястото има известно значение при отблъскване на неочаквано нападение, но когато силни дъждове, подобно на опасен враг, му отвлекат подпорите, то се разпада мизерно. Няма съмнение, че тези укрепления са получили името си паланка от укрепленията с колове⁶. В повечето случаи към него е придадена голяма гостилница, наричана от народа хан, за който на друго място ще имаме възможност да говорим повече. На следния ден бе дадена почивка.

На 1 юли от Хасан паша паланка пристигнахме в Боданци⁷.

и веднага продължихме за Ягода⁸. Това място е прочуто с приятната си природа и е подходящо за почивка. Там останахме два дни за възстановяване на силите и се наслаждавахме на красотите на прочутата местност, между прочем и поради това че, както казаха, бяхме изминали вече половината от целия път. След като напуснахме Ягода, стигнахме Морлакум или Морава, прочутата река, която отделя Сърбия от България. На нея има дървен мост със забележителна изработка и здравина. На 4 юли бяхме в Бараинци⁹, на 5 — в Пелакдереси¹⁰ и на 6 опънахме палатките си в паланката Алешинти¹¹. На 7 и 8 юли прекарахме в Ниш. Градът някога е бил епископален, но сега е мизерно градче, макар че според представите на простите колари от народа той е средище. Тук пристигна куриер от Виена и с писмата си съживи спомените за милото отечество, чрез които ние поздравявахме света, както в мрака на древността Одисей своята Итака.

На 9 юли прекарахме в Коитина¹², която отстои на 3 часа от Ниш. Използувахме възможността, която ни предостави денят на престоя, за да прекараме в най-хубавите топли минерални извори, както народът говори. Те се намират настрана от царския път на обрънат на юг склон. На самото място няма никаква ограда, никаква постройка, обръщат им внимание само заради лечебността им. От полите на планината блика извънредно топъл извор и изобилно стичащата се вода образува едно езеро 15 крачки дълго и 10 широко. С една дума, нищо забележително няма при изворите, които се използват зле и са предоставени на неблагодарните и немарливи тукашни люде. Впрочем суеверното местно население не търси никакви други лечебни средства освен тази вода. Тук те намират и опрощение на греховете си, защото ведно с телата им водата очиства и греховната им душа. С обичайните си викове и крясъци те се мият във всеки ручей, във всяка локва с проснати тела на земята или стъпили на килими и пояси, или пък голи до пояс с опънати напред глави. Така те очистват телата си, а бих казал и потъналите в поквара души. Освен това при джамиите и в градовете и паланките има чешми, където идват да се мият всички, които са дошли да се молят.

На 10 с. м. продължихме до Мусанбаша паланка или Курусесма¹³, където ни срещнаха с нов вид услуга. Българските жени ни срещаха, като посипваха и пръскаха по пътя масло, нарязано на дребни късчета, и сол. Това се тълкуваше като знак на приятелско посрещане и като пожелание за благополучно продължаване на останалата част от пътуването ни. В това селище имаше немалко стари римски паметници... От дясната ни страна по протежение на пътя ни се простираше богатата на злато и широко известната на древните хора планина Хемус.

На 11 с. м. пристигнахме в Пирот или Сакаркьой¹⁴, където починахме. 12 с. м. съвпадна с рождения ден на августейшата съпруга на императора Маргарита и тържествата по този повод... Междувременно от летните горещини, непривичния нов

въздух и негодите на пътуването телата на нашите хора постепенно отпаднаха. Всички, на които Дунав отдавна липсваше [за къпане? или за риба?], поради оскъдните дажби на зеленчуци и други хранителни продукти гладуваха или и по време на пости трябваше да се задоволяват с развалени месни продукти от склада, като и те бяха получавани със закъснение от няколко дни. Стана ясно, че тези, които се нуждаеха от лекарска помощ, наброяваха над 40 души. Но тъй като не можеше да се осигури лечение за телата на всички, мнозина бяха готови да се задоволят само с лечение на душите. Чрез денонощно усърдие, религиозно благочестие и молитви свещениците оказваха помощ, колкото можеха, на тези, които бяха предразположени към болест на душата и така допринасяха полза и за телата. Те се бореха също така благочестиво и себеотдайно и за запазване здравето и на чуждестранните мъже, така че никой да не остане наранен от лоша мисъл в душата си. Те прогонваха ревностно смъртта от едните и от другите. Резултатът беше, че мнозина бяха излекувани, и то при необичайните тук летни горещини през деня и при твърде хладните и влажни ясни нощи. Така че от многото, които бяха в безнадеждно състояние, само на 26 бе съдено да пожелаем божията милост като вечна награда. И те преминаха във вечния си живот, като приеха причастие по католишкия обред... Един от тях, който почина в тези земи, бе младежът от рицарското съсловие Хектор Ернст Корнфейл от провинция Австрия. Той от години бе приел заблудите на кучето Лутер и се бе отдал на безполезни научни занимания. Сега той напълно разбра католишките предписания и казваше, че те твърде много му харесват; и пое пътя към всевишния без всякакво смущение и колебания... С така подготвена душа прие смъртта, за да види на оня свят по-добре това, което по-малко бе съблюдавал като случаен странник в земния си живот. Сега нека продължим разказа си за предприетото пътуване.

Преди София пристигнахме в Никополис. Не римския Никополис на Дунав, който е прочут с останките от Траяновия мост, но другият, който се намира в България¹⁵. Владиката на това място, като облече тържествените си одежди, посрещна посланика, като донесе в негова чест пресен хляб, дивеч и шише вино, което не бе твърде подобаващо за случая. Извън града на открито се вижда свята черква, която някога е била украсена с икони. Турците, осквернители на светите храмове, за да не остане спомен от Христовото име, превърнали храма в развалини, а украсата и мозайките са заличили. Запазено предание от прадедите разказва, че този храм бил построен преди 1400 години и бил винаги много посещавано култово място на Христовата вяра.

София не е оградена със стени, но има многочислено население. Градът изпрати към хиляда конници да ни посрещнат. При нашето влизане из улиците застанаха занаятчиите, строени по цехове. Наистина в града нямаше големи бронзови оръдия,

защото такива липсват в неукрепените със стени градове. Храмът, който е построен кръстовидно, е от християнско време, но сега служи за проклета джамия. В една невзрачна черква, но все пак почитана заради намиращата се в нея икона на Дева Мария, отслужихме църковната служба. Свещеническите задължения в нея се изпълняват поредно от някой от местните францискански отци. Този град се намира в България или Крайбрежна Дакия. Никога преди по време на нашето пътуване не се бяха стичали толкова много жени — към няколко хиляди, които бяха заели цял един хълм. Понеже те носеха на главите и лицата си бели забрадки, при нашето приближаване отдалеч помислихме, че планината е покрита със сняг или някакви мраморни камъни, или пък че е направено някакво изкуствено нещо за посрещане на посланика. Сетне, когато жените размърдаха главите си и можахме да ги различим по-добре, поправихме грешката на очите си със задружен весел смях, но не и без учудване пред това голямо множество жени. Обаче това любопитство на местните хора не хареса на нашия турски водач. Воден от присъщата им строгост, той се разпреди занаяпред да не се допуска подобно любопитство от страна на местните мъже и жени нито във Филипопол, нито в Адрианопол.

Почивката в София продължи два дни и оттам бе изпратен курьер за Австрия. На 18 с. м. пристигнахме в Купра баса¹⁶, а следващия ден в полето на Ихтиман, което бе изоставено от жителите му. На другия ден по ужасно каменлив път пристигнахме в Кистерфент¹⁷. Там върху една твърде висока планина се намират прочутите Железни врата и развалини, напомнящи за самия паметник. Те са били направени по време на неотдавнашната война, за да бъдат преведени по-лесно войските и обозите им към Унгария. Също там в полите на планината се среща едно друго природно чудо. На едно и също място на разстояние от около седем крачки извира горещи извори, от които димят гореща пара и пушеци. В тяхната вода не можеш да държиш ръката си повече от три минути. Сред тях блика един студен, кристално бистър извор. Водата на всички извори няма никакъв дъх на минерали, а на вкус всички са еднакви.

На 21 юли пред нас се откри Сарухамбек¹⁸, една открита и плодородна област, а и самото градче бе твърде приятно. На празника на Св. Мария Магдалена посолството премина през Датарбарзих¹⁹, а след обяд продължи и стигна във Филипополи. Този град е твърде голям и е прочут благодарение на основателя си Филип, македонския цар. Местоположението на града е извънредно приятно поради това, че тук тече прочутият Хеброс Тракийски, извиращ от планината Родопи, наричан от населението Мериш, а на латински Мериса. В Хеброс се вливат реките Топоница и Калудрис²⁰. Градът има много къщи, но лошо построени. Според друго мнение древната слава на името на града се дължи на други причини. По-личните хора и на първо място начал-

ниците на войската обитават само къщите на хълма (тепето), където е и крепостта. Там се издига и малка черквица, построена на хълма близо до градските стени. Тя е изписана с много надписи на гръцки език върху бели и цветни мраморни плочи. От местните жители християни тя е посветена на апостола на народите Павел. По форма тя е кръгообразна, а диаметърът ѝ стига шест крачки. Без прозорци е, но в нея се виждат икони, а по стените следи от заличени стенописи. По средата на храма се издига голям камък. От него, както мълвата говори, божественият Павел е проповядвал страстно божия закон на филипяните. Според народно предание от този град са писани посланията на апостола до Епафродит... От този именно Филипопол вероятно апостолът е писал двете си послания до коринтяните²¹.

Заслужава да се спомене, че на разстояние три левги отук и досега живеят много хиляди хора, пръснати из градчетата и селата, които по името на св. Павел се наричат павликяни. На един хвърлей от споменатата черквица стърчи една стена като внушителен паметник. Видът ѝ говори, че ще да е била градската, на която се чете дълбоко издълбан надпис: *Vitelianus curavit*²².

Този град е разположен в по-голямата си част на двувърха височина. Върху нея се издига една кула, която, изглежда, е дело на древните люде. Нейният звънящ часовник отмерва часовете на деня, нещо, което в тази обширна варварска държава едва ще откриеш. Защото такава забележително съоръжение няма дори в Константинопол и Адрианопол. Наоколо се вижда твърде просторна равнина. Градът отчасти се опасва и защитава от реката. Градските стени от старост са заплашени да се превърнат в развалини и вече не осигуряват нужната защита на градските жители. Недалеч оттам в планината се намира православен манастир със 150 калугери. Неговите имоти в полите на планината се управляват от пълномощници. В черквата „Св. Георги“ на този град турският ни водач нареди да бъде погребан починалият сега младеж Хектор Корнпфейл... Телата на другите починали погребяхме пътно по брега на реката, където бяха и опяти.

На 24 юли, след като скътахме палатките си в зори, отидохме в Папаси²³. Тукашните джамия и кервансарай са били построени за вечен помен (ако е угодно на всевишния, така да кажа) от първородния син на сегашния велик везир, който тогава бил управител на султанския двор, а преди това Будински паша, и който завършил живота си през 1666 г. Повечето от имотите на фондацията са предназначени за подпомагане на бедните и пътниците.

На следващия ден пристигнахме в Кирал,²⁴ а на третия ден се прехвърлихме в едно обширно поле. Понеже изпитвахме недостиг на вода, се отклонихме малко от царския път, докато намерихме извори. Тук мнозина от нашите наново се заразиха от болестта. Виждах ги да тичат с голямо любопитство из колиби-

те на местните жители, откъдето донасяха остра заразителна болест на спътниците си. Мнозина разказваха, че са яли лакомо още неузрели плодове и даром са пили през лятото още неферментирало вино, изстудено в сняг и лед. Въпреки че мнозина се разболяха, при все това само малцина заплачиха с живота си лекомислието си. Тук заслужава да приведем примера, който турците дадоха за уважението, което изпитват към християнската религия. Докато нашите свещеници отслужваха литургията, дойдоха трима българи с две големи и една малка мечка, като започнаха да ги карат да играят и скачат под звуците на гъдулка и дайре. Мнозина от нашето посолство бяха привлечени неразумно от това забавление. Турците, които имат по-голямо уважение към божите дела, останаха твърде недоволни от тази постъпка. Пашата нареди на един момък от конвоя да набие играчите и да ги прогони далеч от палатките.

На 27 с. м. по обед пристигнахме в Орманлдли²⁵, където имаше джамия, кервансарай и каменен мост, равни на които не бяхме виждали дотогава. Сетне през нощта към 2 ч установихме лагера си в Мустафа баша кюпри²⁶. Тук се среща едно отлично и благотворително дело в полза на пътниците, което се нарича хан. Той представлява един обществен обор, построен великолепно и царски величествено и покрит навсякъде с оловна ламарина. В него има 24 мраморни колони, които са свързани с напречни греди. Вътре в кръг наоколо минава стена, която е двойно по-дълга, отколкото широка. Тя образува две стаички и в нея са разграничени множество камини за пътниците, снабдени с огнища и някои удобства за готвене. В тях се приготвя храна, която е много полезна за пътниците и войниците, тъй като възстановява телата от зимните бури и студове. Самата стена обикаля в кръг и предлага легла, маса и други удобства за гостите, каквито могат да бъдат предложени на по-бедните пътници по волята на богатите учредители. За влизане в двора на сградата няма никакви пречки, всичко е достъпно и открито, включително общите спални и столови. За добитъка също има подслони, както и за хората. Халки, наредени в основата на стената, предотвратяват свободното скитане на конете. Съобразно техния брой на много места по диреците се връзват въжета. Тук се връзват 200 и повече добичета, колкото позволява дворът. Предварително можем да си представим каква почивка могат да намерят тук изморените пътници, когато по време на целия им сън вонята удря носа им, а цвиленето на конете непрестанно дразни ушите им. По липса на други сгради тези обори трябва да осигуряват закуска и нощувка често на голям брой хора, които се събират по пътя, гонени от изпитанията на бурите. Впрочем тези обществени гостилници биват ниски или твърде високи. Обикновено ханът е съставен от едно-единствено помещение, но има и отделни, твърде малки дървени стаички, предназначени за големците и турските началници, по което те се отличават от тълпата... В

тази страна не е разумно да пътуват хора отделно, особено онези, които заради търговски дела трябва да отиват от един град в друг. В това място се вижда мост, построен от бели дялани камъни, който прилича повече на пражкия, отколкото на регенбургския. Дължината му е 442 крачки. На челната му страна, която се открива пред приближаващите се, отдясно се вижда малка постройка, заградена с желязна решетка... Оттук, близо до Адрианопол, мястото, където пребивавал великият султан на Изтока, всички бяха обхванати от радост и през следващия ден положиха старания да се представят колкото може по-достойно пред неговите очи съобразно своя ранг и авторитета на негово величество августейшия ни император...

На 1 август, денят, който прославяше годишнината от победата при Сен Готард и който припомняше на тирана за блестящото избиване на над 20 хиляди негови бойци..., в зори посолството продължи пътя си из равно поле, като се приближихме до самия лагер на цялата турска войска...

На 6 септември извънредният пратеник на императора потегли за Константинопол. Пътят, по който вървахме, бе застлан с камъни и малко издигнат над равнината. Изминахме разстояние 30 мили. Посолството потегли в зори с развети знамена, а музиката свиреше тържествено. По обед пристигнахме в Хафса, но не се приближихме до мястото на лагера, построен на полето, понеже смятахме, че има опасност от заразна болест. На следващия ден два часа преди разсъмване посолството пое пътя за Баба, сетне в края на месеца измина разстоянието през Боргаз, Каростраун до Циобри...²¹.

Завръщане във Виена

И така, след като бяхме загубили мнозина умрели из пътя, но увеличихме мисията с много повече роби, които успяхме да освободим от робството и да възвърнем към християнската вяра, заслужили слава и награди, отслужихме църковна служба и в зори на 21 декември (1665 г.) светлейшият посланик предприе обратния път от Константинопол за Унгария...

[След Одрин] изминахме едно след друго пет селища — Куприбаса, Харманди, Иктиман²⁸, Каялий и Папазлий, общо към 18 мили разстояние, и видяхме наново Филипополис. След това на 14 януари (1666 г.) потеглихме наново. В Харманди се издигат хан и джамия, които имат приветлив вид, и за които погоре споменахме. Тук папас-кадията на хана според обичая поднася странно приготвени ястия. Той поставя в блюдата няколко печени в масло яйца, топли или студени, което те считат за най-голям деликатес, или варена тиква, посипана със синап, който събират през лятото и го изсушават за зимата; също и грозде, примесено с лед. Най-сетне се дава половинфунтова баница, изпечена в нагорещена пепел и, както разбрах, студени напитки.

Впрочем считам, че редките ястия заслужават да бъдат ценени, но по-здравословно бе да ядем набавените неща, с които бяхме привикнали.

Като приближихме Филипопол, освен с тържественото посрещане домакините бяха решили да се самоизтъкнат, като посрещнаха мисията с повече от 1000 камили, предназначени за теглене на тежките оръдия, заедно с техния строен водач. Ако заложбите и нравите на жителите от всяка област са отразени като в емблема във вида на местните животни, то сигурно камилите, най-противните и омразни от всички животни, които се кичат само с шиите и високите си гърбици, са най-верен показател за това, че техните господари печелят не толкова поради своята сила, колкото поради неосведомеността на другите. Съвсем неочаквано турци бяха нападнали четирима от мисията късно през нощта, когато те с любопитство разглеждали града и се завръщали. Те наистина се върнаха препили вино. Те били нападнати от непознати, несъмнено враждебни на Христовото име, и били наранени с ужасен дълъг нож, както личеше от раните...

На 5 януари пред погледите ни наново се откри град София. При Татарбасик сред стръмни и заснежени планини се разстила широка равнина, забележителна с многото си ниви, които се пресичат от множество вади, прокарани изкусно от местните жители. Тук се отглежда в изобилие ориз с доброкачествени зърна, който се търси из целия Изток. Ядат го висши и низши, в къщи и навън, в мирно и военно време, сготвен на ястия или в гърне, а в някои дни и като осветен хляб на празнични религиозни трапези. Сетне през Сахурамбег и Ихтиман пристигнахме в Ормандли²⁹, ползващо се с незавидна слава заради планините, стръмните урви и необработените си земи, сега обаче покрити с ледове и снегове. На нас краката ни се изпораниха, а и самите добичета бяха силно затруднявани от острите камънаци и от мразовете. Затова пък след мъченията, причинявани от бурите и от пустошите, толкова по-приятно се почувствувахме в София, където пристигнахме и прекарахме следващия ден.

На 15 януари се отправихме за Белград. Първо през Драгоман пристигнахме в Шеркьой, наричан главен град на България, измъчвани от нечувани студове и водени от един арабин със запалена борина. Същевременно мнозина други, докато няколко от биволите спряха да си починат, смениха съня и вкоченясването от студа с втвърдяването на смъртта. Оттам отпътувахме за Мусабаха паланка, сетне за Ниш...

¹ Белград.

Дн. Гроцка, източно от Белград.

³ Дн. с. Колари, южно от Смедерево.

⁴ Дн. Смедерево.

⁵ Дн. Смедеревска паланка.

⁶ От лат. pallus — кол.

- 7 Дн. Баточина.
- 8 Ягодина, дн. гр. Светозарево.
- 9 Дн. гр. Парачин.
- 10 Името се споменава и от Бърбъри; неуточнено.
- 11 Дн. Алексинац.
- 12 От името на с. Кутина на Кутинска река, ляв приток на Нишава.
- 13 Дн. Бела паланка; Куру-чешме — с. Клисуре.
- 14 Изопачено предадено араб.-тур. название на Пирот — Шехиркьой, Шаркьой.
- 15 Тук Тафернер е допуснал грешки: Той е смесил имената на римския Никополс ад Иструм, който се е намирал до дн. с. Никюп, Великотърновско, и на по-късния средновековен Никопол на Дунав. Траяновият мост се е намирал при дн. гр. Турну Северин, СРР. Селище с име Никопол в района между Пирот и София не е известно.
- 16 Подобно име споменава и Бърбъри; неуточнено.
- 17 Дн. с. Момин проход, влизащо сега в състава на гр. Костенец.
- 18 Сарамбей, дн. гр. Септември.
- 19 Пазарджик.
- 20 Топоница несъмнено е р. Тополница. Речното име Калудрис споменава и Бърбъри. Вероятно така чужденците са доловили и предали името на с. Калугерово на р. Тополница (Срв. Шишманов, Ив. Д., цит. съч., с. 148).
- 21 Тук изпускаме дълги цитати на Тафернер от „Деяния на апостолите“ и др. християнски съчинения с цел да докаже, че ап. Павел е проповядвал в Пловдив, а не в античния Филипи, намирал се недалеч от устието на Струма.
- 22 Срв. бел. 36 към пътеписа на Хьонце, по-долу.
- 23 Дн. Подовица, източно от Пловдив.
- 24 Вероятно изопачено предадено името Каялий, дн. с. Филево, Хасковски окръг.
- 25 Дн. гр. Харманли.
- 26 Дн. гр. Свиленград.
- 27 Така авторът е предал имената на дн. Бабаески, Люлебургаз, Караширан и Чорлу.
- 28 Неуточнено име.
- 29 Орманлий е тур. название на дн. с. Лесново, Софийско.